

Grup de Diàleg 6 Ètica en l'urbanisme i l'ordenació del territori

Cristian Palazzi

1. La definició del “bé comú” o de l’interès públic aplicat a l’urbanisme i l’ordenació del territori, en l’actual situació d’una societat de minories, fragmentada i d’interessos contraposats.

Bé, permeteu-me que faci una consideració prèvia. El terme bé comú, que atribuïm a Aristòtil, deriva directament de la idea de res publica (cosa pública) de Plató i en cap cas pot diferenciar-se de l'ordenació del territori. Com sabeu l'univers polític grec depenia fonamentalment de l'ordenació de la polis, que era la unitat social bàsica que suportava no només les activitats pròpies de cada poble, sinó també representava la seva idiosincràsia. Així ho manifesta explícitament Plató a la *República* quan planteja un símil que crec que ens pot servir per a la reflexió: la ciutat és com l'ànima dels homes. Té diversos components i sinó s'harmonitzen aquests components es corromp.

Si bé és cert que Plató ha estat caracteritzat moltes vegades com un dèspota de les idees polítiques pel seu intent de prioritzar l'ordenament de la ciutat i el seu bon funcionament per sobre de la vida mateixa dels seus ciutadans, considero que cal anar més enllà i intentar capir quina era la seva preocupació.

I per fer-ho, podem recórrer al seu deixeble més destacat, Aristòtil, segons el qual la ciutat ha de permetre a qualsevol dels seus ciutadans poder desenvolupar les seves potencialitats dins la ciutat. Una ciutat que necessàriament ha d'estar ordenada, un ordenament que ha d'estat enfocat precisament a garantir aquest desenvolupament.

Ara bé, com aplicar aquest model, aquesta intenció, a “l’actual situació d’una societat de minories, fragmentada i d’interessos contraposats”? Tenim un cos disgregat, inconnex i ple de llacunes entre els seus principals òrgans. Així que la pregunta, si es que volem estar a l'alçada d’una idea tan difusa com el bé comú, hauria de ser quin tipus d’ordre estem disposats a defensar.

Hi han moltes maners de concebre l’ordre, però bàsicament em centraré en dos.

1. Un model fonamentalista, podríem anomenar-lo així, fruit de la Il·lustració i que majoritàriament és el que s'ha vingut aplicant, que respon a la lògica dels principis, uns principis descoberts mitjançant la crítica de la raó pura, que diria Kant, gràcies als quals ens dotem d'uns horitzons, d'unes finalitats que hem de perseguir i aconseguir encara que això impliqui forçar la realitat, perquè creiem que son bons.

2. Un model hermenèutic, que respon a la capacitat d'interpretació dels recursos/realitats disponibles tenint en compte, a més, el potencial creatiu de les sinèrgies que es donen entre ells a tots nivells. Aquest segon model té un caràcter més aplicat i, per tant, està obligat a dependre de la realitat per anar adaptant-se.

Cal, des d'aquest segon punt de vista, entendre totes les potencialitats d'un territori mitjançant el contacte directe amb ell. Del que es tracta es d'anar creant nodes de sentit que ajudin a tota aquesta pluralitat disgregada a ser capaç de posar-se en relació tenint en compte que el resultat, el cos social que extraiem, es molt més que la suma de cadascuna de les seves parts. Només així podem parlar de bé comú.

Es per això que per omplir de contingut allò que s'anomena bé comú, i no anar amb models prefabricats presumptament descoberts des de la neutralitat i la lògica, hem de saber reconèixer aquelles necessitats primàries que volem que siguin ateses (no ens oblidem que en el context de crisi actual cap dret social està garantit per se), tot reconeixent que una hermenèutica urbana tindrà sempre un paper performatiu, transformador, de la realitat que ens envolta.

2. L'afirmació d'uns valors i uns principis ètics que permetin una opinió pública i una practica professional-tècnica i política a favor dels menys afavorits, en el marc d'unes ciutats i uns territoris mes eficients, mes sostenibles i mes justos socialment.

“És a través de la unió social fonamentada en les necessitats i les potencialitats dels seus membres que cada persona pot participar en la suma total de les qualitats naturals realitzades dels altres. Ens veiem conduïts a una idea de comunitat humana els membres de la qual gaudeixen amb les excel·lències i la individualitat dels altres suscidades per les institucions lliures, i reconeixen que el bé de cadascú és un element de l'activitat sencera l'esquema global de la qual tothom accepta i gaudeix”.¹ Amb aquestes paraules el filòsof John Rawls justifica la cooperació dins d'una mateixa comunitat política.

Jo entenc que la màgia de l'urbanisme té a veure justament amb aquest diàleg, el diàleg entre interès general o públic i l'interès particular de cadascú per a poder desenvolupar les seves activitats. Es per això que parlar d'eficiència, de sostenibilitat i de justícia és quelcom necessari, però no suficient.

El veritable problema davant el qual ens trobem per planificar les nostres ciutats és el problema de la distribució del poder. Qui té poder per modificar el territori i perquè? Quins son els seus interessos i a qui afavoreixen? Això és quelcom que haurem d'aclarir i, un cop aclarit, dir-ho en veu ben alta.

En aquest sentit, cal constituir un “lobby” d'urbanistes/arquitectes/ingeniers capaços de fer front als interessos dels ajuntaments. Sense la capacitat per incidir en la realitat és absurd plantejar-nos què volem fer. I per tenir-la, aquesta capacitat, calen, per començar, iniciatives com aquesta, on tot un seguit d'experts han de ser capaços de concretar accions transformadores i integradores que responguin a la realitat de la ciutat i no a la mera voluntat dels planificadors.

Si és veritat doncs que el que volem és desenvolupar unes ciutats capaces de donar oportunitats, tant als menys afavorits, com als professionals en general i a l'opinió pública caldrà ressituar el mapa de poder que governa la ciutat. I ressituar-lo no vol dir restar força a cap dels agents que hi intervenen, sinó ser capaços d'establir un diàleg obert amb totes les diversitats que hi conviuen, per a que es pugui decidir, segons el principi de subsidiarietat, què es el millor, per a qui i a on.

Això descol·locaria la capacitat del polític per prendre decisions, es cert, perquè l'obligaria a deixar de banda el seu programa particular i a escoltar la ciutadania i al conjunt de col·lectius com veritables interlocutors, però a la vegada el col·locaria al seu lloc natural, que no és altre que estar al servei de les necessitats dels ciutadans.

¹ John Rawls, *Una teoria de la justícia*, Accent, 2009, p. 631.

En aquest sentit, les condicions bàsiques que em venen al cap per modificar la governança de les ciutats son quatre: dos de formals i dos de pragmàtics.

1. Per una banda és condició bàsica per a la realització urbana en democràcia el dret a la informació i a la simetria. Només una ciutadania informada i tinguda en compte por prendre decisions sobre el seu futur. No crec que puguem parlar d'uns nivells de transparència acceptables dins de Catalunya. Jo no dic que el secret no tingui un valor polític, però pel que fa a les qüestions bàsiques que harmonitzen la diversitat d'un territori és essencial comptar amb els seus propis protagonistes.

2. Per l'altra banda, el que cal es saber escoltar i permetre decidir. Respectar allò que Habermas defensa com les condicions d'una ètica comunicativa adaptada, en aquest cas, als temes urbanístics. Cal doncs establir vies de comunicació molt més directes amb la ciutadania, on aquesta pugui expressar la seva opinió de manera rellevant, no anecdòtica. Ho veure'm a l'últim apartat.

Un apunt a propòsit de la idea de legalitat vigent i la tasca de l'urbanista

La legalitat no ha estat modificada poques vegades. De fet, ella també respon al mateix principi hermenèutic que abans els hi plantejava, el saber anar-se adaptant a les necessitats dels present. Avui considerem justes coses que d'aquí 100 anys ja no ho seran, com no eren fa 100 anys el paper social de la dona o la manca de garanties jurídiques pel que fa a tot l'univers del treball.

Ara sabem que hi han necessitats bàsiques, l'alimentació, la sanitat i l'accés al coneixement que s'hagin de garantir, però que poden ser retallades. L'urbanista és també qui ha de ser capaç de llegir aquestes necessitats.

Recentment, m'he fet amb un llibre molt interessant que parla de l'evolució de la vida nocturna. *At day's close. A history of nighttime* de A. Roger Ekirch (Phoenix, 2013). Res a veure amb l'oci, el llibre apunta a com hem anat domesticant la foscor, quelcom que és relativament recent, cosa que va permetre començar a regir la nit sota els mateixos paràmetres que el dia.

La idea que vull apuntar amb això és que en molts casos la transformació urbana permet l'emergència de la llei i de la ètica i no al contrari, per tant cal reivindicar aquesta figura i col·locar-la on li pertoca. Tot per obrir les llums fins a on estem disposats a mirar i un cop fet això establir un diàleg entre passat, present i futur de la ciutat.

3. La recerca de nous instruments per un urbanisme i una ordenació del territori que ja no pot basar-se en la generació de plusvàlues per a la construcció de la "ciutat pública" ni en el paradigma hegemònic del creixement, i que te que cercar nous principis des de una lògica del desenvolupament sostenible per generar valor.

El primer que voldria dir és que el valor, en si mateix, no es genera o es destrueix, sinó que es deixa aflorar o se l'impedeix viure. Amb això vull dir que potser no hauríem de parlar tant de lògica de desenvolupament (sostenible o no) sinó de lògica de desvetllament de possibilitats que hi son, però que no tenen manera de manifestar-se. Com apunta Amartya Sen el desenvolupament s'ha d'entendre com a llibertat.

Pensem en el cas de la Fabra i Coats, cito: "Reivindicació rere reivindicació i mobilitzant els veïns del barri es van aconseguir canvis, millores i progressos que fan possible que

avui dia puguem felicitar la feina feta. Fent pressió es va aconseguir que els solars de la fàbrica no caiguessin en mans privades i a poc a poc ja es començaven a veure, tot i que amb comptagotes, alguns resultats, com la creació de la nova la biblioteca Can Fabra l'any 2002. Posteriorment, la resta de la fàbrica la va comprar la immobiliària Renta Corporación, i la pressió veïnal va fer que l'Ajuntament l'acabés comprant".² Avui en dia, 10 entitats del barri treballen dins la fàbrica, que s'ha convertit en tot un símbol.

El que aquest exemple en ensenya, al meu parer, és que identitat i desvetllament de valor van sempre de la mà, per molt difusa que sigui aquesta identitat. Un cop hem enterrat, feliçment, la idea de postmodernitat com a "pastitx" i som capaços de veure que en la diversitat només ens podem moure a partir de la relacionabilitat, hem d'entendre que fins i tot en els barris on la pluralitat és més evident, aquesta ha de ser la base de qualsevol iniciativa urbana. Ara penso en el cas de la nova seu de la Fílmoteca, que personalment m'agrada molt, i en cert sentit respon a la voluntat de l'Ajuntament per fer del Raval un barri ple d'equipaments públics, penso en la Biblioteca de Catalunya, IEC, etc... però que, per altra banda ha obviat tot un seguit d'ètnies que no participen d'aquest model.

Perquè no haver desenvolupat un pla de construccions adequat, en el sentit literal del terme, al barri del Raval? Perquè no fer una seu multi-cultural a l'antic edifici d'Edicions 62?, per exemple. Política i urbanisme van de la mà, com hem dit abans, però això vol dir que la política no pot configurar una ciutat en base als seus propis interessos, sinó intentant fomentar els interessos diversos que ja hi son. I és la tasca de l'urbanista, ja ho hem dit abans, saber identificar-los i donar-los joc, es a dir, permetre que es manifestin.

4. Les noves formes de participació democràtica des de baix (*bottom up*) en la construcció dels instruments de govern (plans, lleis, reglaments...) i en la gestió de les transformacions urbanes i territorials.

Deixin-me fer referència a una proposta de l'any 2010 que es va fer a Reykjavik a propòsit de les eleccions municipals. La Citizen Foundation va obrir un portal Better Reykjavik (<http://ibuar.is/?p=53>), un portal independent de qualsevol partit polític on la ciutadania podia expressar les seves propostes, votar-les i debatre-les. Propostes que van ser recollides després pels partits polítics, de manera que la influència ciutadana va acabar per definir algunes de les polítiques que ara s'estan portant a terme.

És només un exemple, però perquè no imaginar una plataforma independent que reculli les propostes que els mateixos veïns alberguen dins seu sense que ningú se'ls escolti? La frase "això és una reivindicació històrica" hauria de desaparèixer.

Torno al problema del poder i de la decisió. Si la raó de ser d'un ajuntament és la de servir als seus ciutadans i sabem que dintre de les decisions que afecten a la transformació urbana conflueixen diversos actors, amb un pes molt gran de les empreses privades i els projectes públics, caldrà afegir un nou actor, igual de potent, organitzat mitjançant les associacions, els col·legis i la influència de les xarxes socials, aquesta eina que, a part de diversió, ofereix unes possibilitats democràtiques inèdites.

Des de fa uns anys s'està desenvolupant a la UPC un sistema de vot electrònic³ amb totes les garanties de seguretat que podria ser utilitzat per a fins diversos. Recordem la

² Revista de Sant Andreu, De cap a peus, abril, 2013, p. 16

³ Es pot consultar la tesi doctoral de Víctor Manuel Morales, *Seguridad en los procesos de voto electrónico remoto: registro, votación, consolidación de resultados y auditoria*, aquí <http://upcommons.upc.edu/handle/10803/7043>

votació sobre la Diagonal, per exemple, que no és de la seva autoria però que pot servir com exemple. Es tractaria llavors de posar sobre la taula una sèrie d'objectius, que poguessin ser transformats amb les aportacions ciutadanes, amb el compromís de ser portats a terme pels responsables polítics de torn pel que fa a la transformació de les seves vides. Perquè al final, com dèiem al principi, la ciutat és el reflex de la nostra ànima i una ciutat que no escolta totes les seves parts està condemnada a la malaltia. Tenint en compte que una ciutat malalta emmalalteix també als seus conciutadans.

Algunes preguntes necessàries que necessiten resposta

Com defensem fenòmens minoritaris?

Com dèiem, la participació de les minories no ha de ser una participació numèrica, sinó de sentit. Es a dir, només que hi hagués un sol pakistanès al barri s'haurien de tenir en compte les seves necessitats. Perquè la definició d'allò comú es configura mitjançant la suma de diversitats i l'especificitat de cadascú i quan parlem d'espai públic tothom hauria de tenir la mateixa importància.

Qui estableix les quotes de representació dins del diàleg social que estem plantejant?

Aquest és un tema molt difícil, que tantes vegades hem vist debatre a propòsit de la llei electoral. El que es tracta no és de formar una mesa generalista, sinó ser capaços d'articular petits grups (recordem el principi de subsidiarietat) on tothom pugui dir la seva. Sintetitzar les propostes seria la tasca de l'urbanista, que en aquest cas s'hauria de sumar a la del polític. Un cop establertes les prioritats s'hauria de tornar a parlar amb els grups interessats i veure si aproven el pla. La qüestió aquí és que ningú té l'última paraula, perquè una ciutat es quelcom viu que, a més, depèn d'aquesta mobilitat per a la seva plena realització.

Què passa quan no es vol dialogar?

Quan el diàleg no és possible la realitat es floreix i comencen a emergir els radicalismes. Tenir en compte una quota de radicalisme probablement tingui molt a veure amb allò que dèiem d'obrir el llum fins a on ens atrevim a mirar. La realitat d'una ciutat és complexa i voler forçar-la només provoca marginació i desconeixement.